

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9.012.421:339.543.025.12

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-5-2>

Калюжна Н.Г.

професор кафедри світової економіки
Київського національного торговельно-економічного університету

Сторожчук В.М.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету

Kalyuzhna Nataliya

Professor of the Department of World Economy
Kyiv National University of Trade and Economics

Storozhchuk Volodymyr

Postgraduate Student of the Department of International Economic Relations
Kyiv National University of Trade and Economics

МИТНИЙ ТАРИФ ЯК РЕГУЛЯТОР ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ CUSTOMS TARIFF AS REGULATOR OF FOREIGN TRADE POLICY

У статті розглянуто сутність митного тарифу як регулятора зовнішньоторговельної політики. Розглянуто підходи до визначення митного тарифу залежно від контексту та мети дослідження. Обґрунтовано доцільність розгляду митного тарифу як комплексної (економічної, політичної та системної) категорії дослідження. Здійснено систематизацію аспектів інтерпретації митного тарифу та сформовано їх ієрархію за послідовністю набуття визначальних ознак. Доведено, що у своєму найвужчому розумінні як обов'язкового податку, що стягується з товарів та предметів під час переміщення через митний кордон держави, митний тариф відіграє ключову роль у реалізації державної політики імпортозаміщення, оскільки забезпечує об'єктивізацію ставок увізного мита на експортну продукцію. Обґрунтовано необхідність визначення напрямів раціоналізації ставок імпортного мита для вироблення механізмів ефективного захисту національного ринку від імпорту в умовах лібералізації митно-тарифного регулювання.

Ключові слова: зовнішньоторговельна політика, митний тариф, аспект, ієрархія, комплексна категорія, імпортозаміщення.

В статье рассмотрена сущность таможенного тарифа как регулятора внешнеторговой политики. Рассмотрены подходы к определению таможенного тарифа в зависимости от контекста и цели исследования. Обоснована целесообразность рассмотрения таможенного тарифа как комплексной (экономической, политической и системной) категории исследования. Осуществлена систематизация аспектов интерпретации таможенного тарифа и сформирована их иерархия в контексте последовательности приобретения определяющих признаков. Доказано, что в своем узком смысле как обязательного налога, взимаемого с товаров и предметов при перемещении через таможенную границу государства, таможенный тариф играет ключевую роль в реализации государственной политики импортозамещения, поскольку обеспечивает объективизацию ставок ввозной пошлины на экспортную продукцию. Обоснована необходимость определения направлений рационализации ставок импортных пошлин для выработки механизмов эффективной защиты национального рынка от импорта в условиях либерализации таможенного тарифного регулирования.

Ключевые слова: внешнеторговая политика, таможенный тариф, аспект, иерархия, комплексная категория, импортозамещение.

The article deals with the essence of customs tariff as a regulator of foreign trade policy and an instrument of objectification of customs tariff restrictions. The analysis of the basic approaches to the interpretation of the customs tariff has made it possible to conclude that the range of its definitions implies understanding of the tariff both in broad (trade policy and government regulation) and narrow (specific duty rate, type of indirect taxes, type of customs payment) sense. It is grounded that the ordering of aspects of customs tariff treatment has become the basis for the formation of their hierarchy, given the sequence of key features. It is defined that in the broadest sense, the interpretation of the customs tariff corresponds to its general understanding as a complex category of research that has features of economic, systemic and political character. The next after categorical level in the hierarchy of aspects of customs tariff interpretation is its understanding as a tool of foreign trade policy. Finally, in the narrowest sense, duty can be understood as a kind of tax levied on goods and items that move across the customs border of the state. The aspects of interpretation of the customs tariff are systematized and their hierarchy is formed according to the sequence of acquiring definitive features. The formed hierarchy of aspects of customs tariff interpretation contributes to the development of the concept of customs tariff as a complex (economic, political, systemic) category of research and streamlines its aspects of interpretation according to the sequence of acquiring definitive features of customs tariff. It is proved that in its narrowest sense as a mandatory tax levied on goods and items when moving across the customs border of the country, customs tariff plays a key role in the implementation of the state import substitution policy, since it provides for the objectification of import duty rates. The necessity of determining the directions of rationalization of import duty rates in order to develop mechanisms for effective protection of the national market from imports in the conditions of liberalization of customs tariff regulation is substantiated.

Keywords: foreign trade policy, customs tariff, aspect, hierarchy, complex category, import substitution.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Митно-тарифне регулювання є визначальним складником державного регулювання зовнішньої торгівлі. Політика держави щодо встановлення митно-тарифних обмежень впливає на розвиток зовнішньоторговельних відносин між країнами, визначає особливості діяльності національних виробників та рівень захищеності національних ринків від конкуренції з боку імпорту.

Спрощення та послаблення митно-тарифних обмежень традиційно розглядається як необхідна передумова інтеграції країни до світового господарства та забезпечення розвитку її зовнішньоторговельної діяльності. Проте в умовах посилення протекціоністських тенденцій у зовнішньоторговельній політиці держав надмірна відкритість внутрішніх ринків, згідно з вимогами Світової організації торгівлі, створює додаткові загрози для держав зі слабкою економікою. У зв'язку із цим виникає необхідність визначення як позитивних, так і негативних наслідків лібералізації зовнішньої торгівлі, чому сприятиме уточнення сутності митного тарифу та визначення його ролі у формуванні адекватної сучасним викликам системи митно-тарифного регулювання держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Визначення сутності митного тарифу як регулятора зовнішньоторговельної політики та інструмента об'єктивізації митно-тарифних обмежень є предметом розгляду такими вітчизняними науковцями, як О.П. Гребельник [3], К.І. Новікова [6], К.Є. Плахотна [7] та ін. Незважаючи на велику кількість наукових розробок у предметній галузі дослідження, слід зазначити, що автори переважно залишають поза увагою питання чіткого тлумачення сутності митного тарифу як багатоаспектного предмета дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Комплексний характер митного тарифу зумовлює існування низки підходів до його трактування, що призводить до термінологічної невизначеності та не-

можливості чітко визначити сутність тарифу як регулятора зовнішньоторговельної політики держави.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення та систематизація аспектів трактування митного тарифу для встановлення особливостей його застосування як інструменту зовнішньоторговельної політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Митний тариф (англ. *customs tariff*) залежно від контексту та мети дослідження розуміється як [2; 3; 6; 7]:

особливий інструмент торговельної політики і державного регулювання внутрішнього ринку країни у його взаємодії зі світовим ринком;

деталізований перелік товарів, що оподатковуються імпортом та експортом митом із наведенням способу нарахування, ставки мита, а також коефіцієнтів надбавок і знижок та переліку товарів, заборонених до ввезення або вивезення відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності;

конкретна ставка мита, яка застосовується під час увезення певного товару чи вивезення його за її межі на митну територію країни;

вид державного непрямого податку, який справляється з імпорту та експорту товарів, торговельно-промислового прибутку, майна, цінностей і предметів, що перетинають кордон у визначених державою пунктах під контролем митних служб;

вид митного платежу, що стягується з товарів та предметів, які переміщуються через митний кордон держави.

Очевидно, що діапазон підходів до визначення митного тарифу передбачає його розуміння як у широкому (інструмент торговельної політики і державного регулювання), так й у вузькому (конкретна ставка мита, вид митного платежу) сенсі. Аспекти розгляду митного тарифу являють собою певну змістову ієрархію та можуть бути впорядковані від найширшого до найвужчого (рис. 1). У найширшому сенсі трактування митного тарифу відповідає його загальному розумінню як категорії дослідження, тобто одного з узагальнюючих понять, що виражає суттєві боки

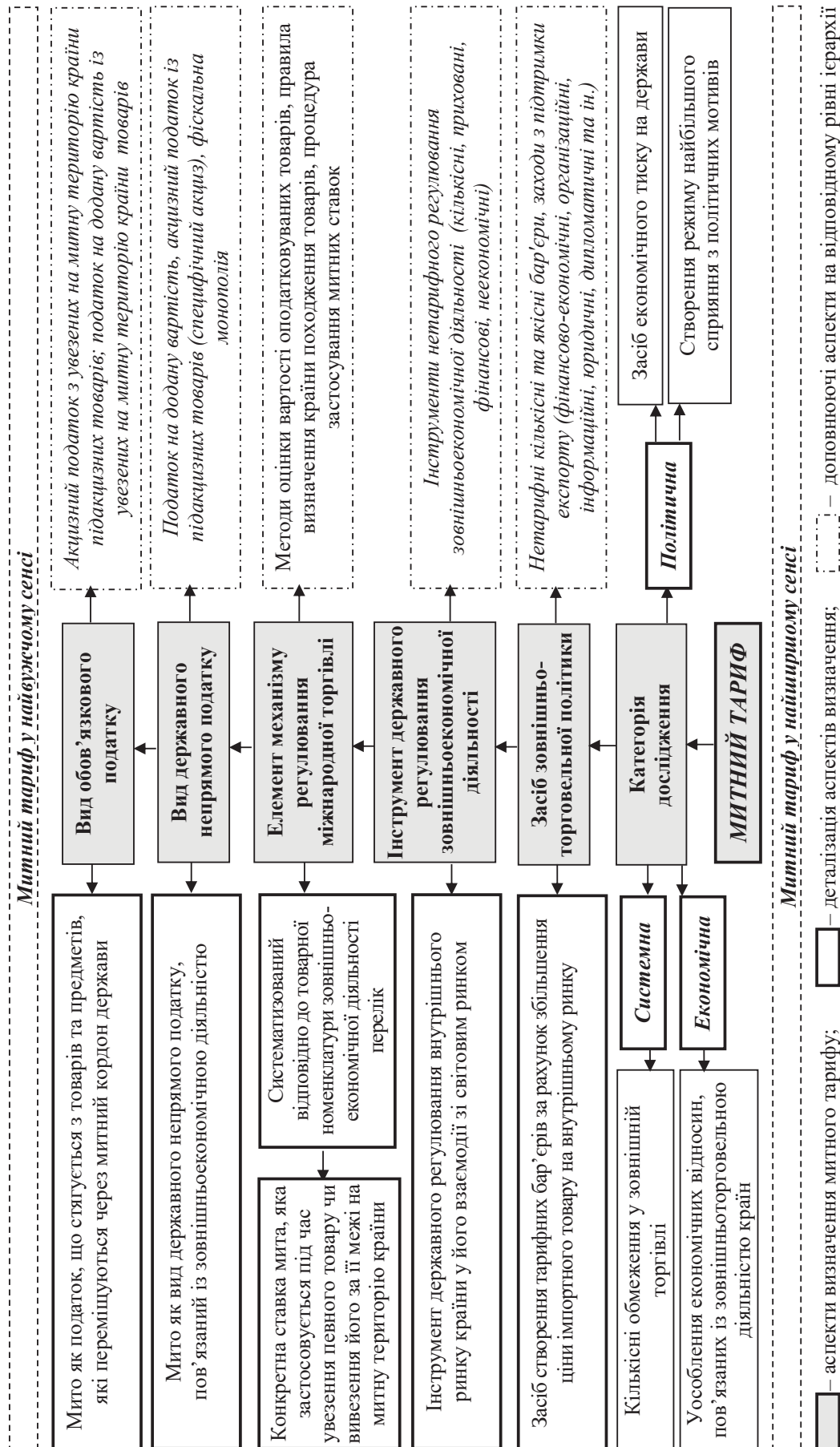

Рис. 1. Ієрархія аспектів трактування митного тарифу

Джерело: розроблено авторами

конкретних явищ та процесів. Передусім, митний тариф належить до економічних категорій, які виражають окремі боки економічних відносин та в сукупності характеризують економічний лад суспільства у цілому (потреби, ціни, прибуток, власність та ін.) [11]. Щодо митного тарифу, то він як економічна категорія є уособленням економічних відносин, пов'язаних із зовнішньоторговельною діяльністю країн.

З іншого боку, політичний характер введення мита як засобу економічного тиску на відповідні держави або, навпаки, створення режиму найбільшого сприяння з політичних мотивів дає змогу віднести митний тариф і до політичних категорій.

У контексті лібералізаційних процесів у світовій економіці митний тариф як комплексна категорія дослідження набуває нового змістового наповнення та може розглядатися як елемент системи управління лібералізацією митно-тарифного регулювання.

У категоріях системного підходу лібералізацію митно-тарифного регулювання може бути визначено як процес усунення/послаблення державою та міжнародними інституціями митно-тарифних обмежень у зовнішній торгівлі з метою її розвитку за рахунок надання господарюючим суб'єктам свободи під час здійснення зовнішньоторговельних операцій. За умови такого трактування лібералізації митно-тарифного регулювання можуть бути визначені такі елементи системи управління відповідним процесом:

суб'єкт управління – держави, інтеграційні утворення, міжнародні інституції;

об'єкт управління – господарюючі (комерційні) суб'єкти, галузі та сектори економіки (види економічної діяльності);

предмет управління – економічні параметри зовнішньоторговельної діяльності;

інструмент управління – усунення/послаблення кількісних та якісних обмежень на складники митно-тарифного регулювання;

мета системи управління – забезпечення свободи господарюючих суб'єктів під час здійснення зовнішньоторговельних операцій;

результат функціонування системи – підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності господарюючих суб'єктів унаслідок скасування/послаблення обмежень на складники митно-тарифного регулювання.

Митний тариф як системна категорія та елемент системи управління лібералізацією митно-тарифного регулювання являє собою кількісні обмеження у зовнішній торгівлі, які за умов її лібералізації підлягають зменшенню або усуненню. Визначення митного тарифу згідно із системним підходом дає змогу розвинути уявлення про базовий, категоріальний рівень його трактування та розглядати його як комплексну (економічну, політичну та системну) категорію дослідження.

Наступним після категоріального рівня в ієрархії аспектів трактування митного тарифу є його розуміння як засобу зовнішньоторговельної політики. Сутність митного тарифу як економічної категорії розкривається в процесі здійснення зовнішньоторговельної політики держави та визначенні її тяжіння до протекціонізму або вільної торгівлі. У цьому сенсі митний тариф є засобом створення тарифних бар'єрів за рахунок

збільшення ціни імпортованого товару на внутрішньому ринку. Поряд із тарифними бар'єрами засобами зовнішньоторговельної політики держави є також [9]:

нетарифні бар'єри як обмеження та/чи заборони на імпорт (квоти, ліцензування, жорсткі технічні й санітарні стандарти якості товарів, добровільні обмеження експорту окремих товарів у певні країни);

підтримка експорту через надання експортерам податкових пільг, субсидій, дешевих кредитів, інформаційної та юридичної допомоги, підготовка кваліфікованих фахівців для зовнішньої торгівлі, допомога в організації виставок за кордоном, дипломатична підтримка вітчизняних компаній тощо.

Поряд з іншими складниками економічного інструментарію (непрямі податки у вигляді нарахування акцизного податку чи податку на додану вартість під час імпорту; різні види митних зборів) митний тариф є інструментом державного регулювання внутрішнього ринку країни у його взаємодії зі світовим ринком.

Як інструмент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності митний тариф регламентує взаємодію внутрішнього ринку зі світовим та використовується поряд з інструментами нетарифного регулювання. Інструменти нетарифного регулювання являють собою комплекс заходів обмежувально-заборонного характеру, що перешкоджають проникненню іноземних товарів на внутрішній ринок країни, та за характером дії поділяються на [12]:

кількісні (квотування, ліцензування, добровільні обмеження, ембарго);

приховані (державні закупівлі, вимоги до вмісту компонентів, технічні бар'єри, податкові збори, імпортерський депозит);

фінансові (субсидії, кредитування, демпінг);

неекономічні (торговельні угоди, правові режими).

Наступним рівнем розуміння митного тарифу є його трактування як систематизованого, деталізованого відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності переліку ставок мита. Сам у такому сенсі митний тариф розуміється, згідно із Законом України «Про митний тариф України» № 584-VII від 9.09.2013, як перелік ставок загальнодержавного податку – ввізного мита на товари, що ввозяться на митну територію України і систематизовані згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), складеною на основі Гармонізованої системи опису та кодування товарів [4]. Разом із методами оцінки вартості оподатковуваних товарів, правилами визначення країни походження товарів, процедурами застосування митних ставок митний тариф у цьому сенсі може розглядатися як елемент механізму регулювання міжнародної торгівлі. Ставки мита на конкретні товари, як складники цього переліку (поряд з акцизним податком та податком на додану вартість) є видом митного платежу, що стягується з товарів та предметів, які переміщуються через митний кордон держави.

Також мито може розумітися як вид державного непрямого податку, який справляється з імпорту та експорту товарів, торговельно-промислового прибутку, майна, цінностей і предметів, що перетинають кордон у визначених державою пунктах під контролем митних служб. Як вид податку митний тариф трактується, зокрема, у Митному кодексі України (Розділ IX, стаття

271), де зазначено, що мито – це «загальнодержавний податок, встановлений Податковим кодексом України та цим Кодексом, який нараховується та сплачується відповідно до цього Кодексу, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [5].

Непрямі податки – це податки на товари і послуги, що встановлюються у вигляді надбавки до ціни або тарифу, оплачуються покупцями під час купівлі товарів та отримання послуг, а в бюджет вносяться продавцями чи рідше виробниками цих товарів та послуг [2]. Окрім ввізного (імпортного) мита, до непрямих податків належать:

акцизний податок (специфічний акциз), який встановлюється на окремі товари (продукцію), визначені законом як підакцизні, та включається в їхню ціну [1];

податок на додану вартість, якому підлягає вартість, створена на конкретному ступені руху товару [10, с. 85];

фіскальна монополія, яка передбачає встановлення державою фіксованої надбавки до ринкової ціни, яка забезпечує їй необхідний обсяг доходів, та сьогодні (за винятком окремих країн у дуже обмеженому вигляді) практично не застосовується, у тому числі й Україною [8, с. 43].

У найвужчому сенсі мито може розумітися як вид податку, що стягується з товарів та предметів, які переміщуються через митний кордон держави (разом з акцизним податком з увезених на митну територію країни підакцизних товарів та податком на додану вартість з увезених на митну територію країни товарів).

Ієрархію аспектів трактування митного тарифу подано на рис. 1. Як видно з рисунку, у найширшому розумінні митний тариф є економіко-політичною категорією, а у найвужчому – збігається з видом податку, що стягується з товарів та предметів, які переміщуються через митний кордон держави. Розмір цього податку визначається митним тарифом у його розумінні як конкретної ставки мита, яка застосовується під час увезення певного товару чи вивезення його за її межі на митну територію країни, та визначається згідно з переліком ставок мита, систематизованого відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності. Особливого значення визначення раціональної ставки ввізного мита набуває у контексті реалізації державної програми імпортозаміщення. За умов лібералізації зовнішньої торгівлі потенціал імпортозаміщення держави як процес скорочення або призупинення імпорту певних товарів в результаті розвитку національного виробництва обмежується необхідністю конкурувати з потенційно більш конкурентоспроможною експортною продукцією на внутрішньому ринку. Диспропорційність українського промислового виробництва та низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів актуалізують проблему об'єктивізації ставок імпортного мита, які мають як відповідати вимогам СОТ щодо спрощення умов торгівлі, так й створювати певні обмеження на шляху безперешкодного доступу імпортованих товарів на національний ринок із метою подолання високого рівня імпортозалежності держави та створення сприятливих умов для розвитку національних товаровиробників.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сформована ієрархія аспектів трактування митного тарифу сприяє розвитку уявлення про митний тариф як комплексну (економічну, політичну, системну) категорію дослідження та впорядковує аспекти його трактування за послідовністю набуття визначальних ознак митного тарифу. У своєму найвужчому розумінні як обов'язкового податку, що стягується з товарів та предметів під час переміщення через митний кордон держави, митний тариф відіграє ключову роль у реалізації державної політики імпортозаміщення, оскільки забезпечує об'єктивізацію ставок увізного мита на експортну продукцію. Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні напрямів раціоналізації ставок імпортного мита з метою вироблення механізмів ефективного захисту національного ринку від імпорту в умовах лібералізації митно-тарифного регулювання.

Бібліографічний список:

1. Азаренкова Г.М., Журавель Т.М., Михайленко Р.М. Фінанси підприємств. Київ : Знання-Прес, 2004. 291 с.
2. Буцька О.Ю., Тимошенко О.В., Продай І.А. Непрямі податки: економічні сутність, види, переваги та недоліки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 8. С. 67–72.
3. Гребельник О.П. Митна справа. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 472 с.
4. Про Митний тариф України : Закон України від 19 вересня 2013 р. № 584-VII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/584-18> (дата звернення: 23.09.2019).
5. Митний Кодекс України. Київ : Алерта, 2012. 288 с.
6. Новікова К.І. Митний тариф в умовах лібералізації регуляторної політики держави : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Запоріжжя, 2010. 26 с.
7. Плахотна К.Є. Митно-тарифне регулювання в умовах лібералізації торгівлі. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 5–6. С. 44–45.
8. Ривак Н.О. Розвиток системи непрямого оподаткування в економіці країн світу. *Економіка і регіон*. 2011. № 4. С. 38–47.
9. Сірко А.В. Економічна теорія. Політекономія. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 416 с.
10. Тулуш Л.Д., Прокопчук О.Т. Сутність і роль податку на додану вартість в економічній системі держави. *Економіка АПК*. 2012. № 12. С. 85–89.
11. Федоренко В.Г. *Політична економія*. Київ : Алерта, 2015. 487 с.
12. Шкурупій О.В., Гончаренко В.В., Артеменко І.А. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с.

References:

1. Azarenkova H.M., Zhuravel T.M., Mykhailenko R.M. (2004) *Finansy pidpriemstv* [Business Finance]. K. : Znannia-Pres. (in Ukrainian).
2. Butska O.Iu., Tymoshenko O.V., Prodai I.A. (2015) *Nepriami podatky: ekonomichni sutnist, vydy, perevahy ta nedoliki* [Indirect taxes: economic nature, types, advantages and disadvantages]. *Investment: practice and experience*, no. 8, pp. 67-72.
3. Hrebelnyk O.P. (2014) *Mytna sprava* [Customs business]. K.: Tsentru uchbovoi literatury (in Ukrainian).
4. Pro Mytnyi taryf Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.09.2013 № 584-VII [On the Customs Tariff of Ukraine: Law of Ukraine of September 19, 2013 № 584-VII]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/584-18> (accessed 23 September 2019).

5. *Mytnyi Kodeks Ukrainy* [The Customs Code of Ukraine] (2012). K.: Alerta, 2012. (in Ukrainian).
6. Novikova K.I. (2010) *Mytnyi taryf v umovakh liberalizatsii rehuliatornoi polityky derzhavy* [Customs tariff in the conditions of liberalization of the state regulatory policy] (PhD Thesis), Zaporizhzhia.
7. Plakhotna K.Ie. (2012) *Mytno-taryfne rehuliuвання v umovakh liberalizatsii torhivli* [Customs tariff regulation in the conditions of trade liberalization]. *Economic Journal-XXI*, no. 5-6, pp. 44–45.
8. Ryvak N.O. (2011) *Rozvytok systemy nepriamoho opodatkuvannya v ekonomitsi krain svitu* [Development of a system of indirect taxation in the economy of the countries of the world]. *Economics and region*, no. 4, pp. 38-47.
9. Sipko A.B. (2014) *Ekonomichna teoriia. Politekonomiia* [Economic theory. Political economy]. K. : Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
10. Tulush L.D., Prokopchuk O.T. (2012) *Sutnist i rol podatku na dodanu vartist v ekonomichnii systemi derzhavy* [The essence and role of value added tax in the economic system of the state]. *APK Economy*, no. 12, pp. 85-89.
11. Fedorenko V.H. (2015) *Politychna ekonomiiia* [The political economy]. K.: Alerta (in Ukrainian).
12. Shkurupii O.V., Honcharenko V.V., Artemenko I.A. (2012) *Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstva* [Foreign economic activity of the enterprise]. K. : Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).